

СКЛАДОВІ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ДЛЯ ПОТРЕБ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Визначено основні складові похідних фінансових інструментів, а також досліджено їх класифікацію за різними ознаками з метою вдосконалення відображення складових похідних фінансових інструментів у бухгалтерському обліку

Постановка проблеми. На сьогодні у чинному законодавстві відсутній чіткий поділ деривативів на похідні фінансові інструменти та похідні цінні папери. Одні й ті ж самі складові одним законом віднесено до інструментів, а іншим – до цінних паперів. Таке неузгодження зумовлює неоднозначні проблемні ситуації на практиці при веденні бухгалтерського обліку: бухгалтер постає перед вибором, в якому аспекті та на яких рахунках слід відображати ту чи іншу складову (у складі фінансових інструментів чи у складі цінних паперів).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виокремленню складових похідних фінансових інструментів присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як проф. Л.О Примостка [18, 19], О.Ю. Смолянська [22], Т.А. Батяєва [1], І.І. Столяров [1], Я.С. Мелкумов [10], Гох Лео [4], Д.В. Митропан [12], С.В. Єкимов [12], Н.Є. Білінська [2], А.А. Пересада [16], Ю.М. Коваленко [16] та багато інших.

Метою дослідження є визначення основних складових похідних фінансових інструментів задля усунення невизначеності в бухгалтерському обліку, а також уточнення їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні відсутній єдиний підхід щодо того, які фінансові інструменти слід відносити до деривативів. У зв'язку з цим деякі дослідники пропонують класифікувати деривативи на їх складові. Так, І.Є. Вишняк класифікував деривативи за формою на форвард, ф'ючерс, опціон та своп [3, с. 60], Н.Є. Білінська за характером здійснення поділила похідні фінансові інструменти на форвард, ф'ючерс та опціон [2, с. 82]. Проте, вважаємо невірним класифікувати деривативи за їх вмістом (складовими), оскільки, якщо проаналізувати різні ознаки та групи класифікації, можна помітити, що кожна група включає в себе той чи інший вид (складову) деривативу. Тому видається недоцільним та нелогічним класифікувати складові деривативу знову ж таки на складові. Отже, ми будемо розглядати ф'ючерси, форварди, опціони та свопи як складові деривативів, а не як групу або ознаку їх класифікації. У свою чергу, складові деривативів також можуть бути класифіковані.

Розглянемо, що саме відповідно до вітчизняних нормативних актів відноситься до похідних фінансових інструментів та трактування їх складових науковцями.

Згідно з П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” [15] деривативи включають ф’ючерсні, форвардні контракти ті інші похідні фінансові інструменти. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [5] до цього переліку додає це опціони. В Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [9] зазначається, що строкові операції банків можуть укладатися на умовах своп. У Методичних вказівках з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [11] встановлено, що до похідних інструментів (деривативів) належать свопи, форварди, ф’ючерси та опціони. Цікавим є те, що згідно з п. 18 П(С)БО 13 свопи не належать до похідних фінансових інструментів, а відображаються як позика під забезпечення. Згідно з МСФЗ 39 (IAS) “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” [13], прикладами похідних фінансових інструментів є форвард, ф’ючерс та своп.

Таким чином, на сьогодні чинне вітчизняне законодавство визначає складові деривативів неоднозначно. Виходить, що господарські операції можна здійснювати з будь-яким видом похідних фінансових інструментів, проте деякі з них в обліку не слід відображати як похідні фінансові інструменти (наприклад, свопи або безумовний опціон на продаж). Отже, можна констатувати складність облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами.

Також слід відмітити неузгодженість законодавства щодо віднесення тих або інших видів деривативів до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів. У проекті Закону України “Про похідні (деривативи)” [20] плутанину з назвами пропонують вирішити наступним чином: до строкових контрактів віднести ф’ючерси, опціони, форварди та свопи, а до похідних цінних паперів – опціонні сертифікати та фондові варанти. Вважаємо такий поділ правильним і пропонуємо взяти його за основу у зміни та доповнення до інших нормативних актів.

Що стосується наукових позицій щодо складових похідних фінансових інструментів, то більшість дослідників основою похідних фінансових інструментів вважають ф’ючерс, форвард, опціон та своп. Ми з цим погоджуємося і вважаємо за доцільне розглядати усі види деривативів, оскільки беремо до уваги міжнародний досвід та практичні потреби суб’єктів господарювання.

Розглянемо кожну класифікацію складових деривативів окремо.

Форвард. На законодавчому рівні відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [5] форвардом визнається стандартний документ, який засвідчує зобов’язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту.

Класифікація форварду в законодавчих актах України відсутня.

Вважаємо, що в літературі класифікації форварду приділено неналежну увагу. На нашу думку це зумовлене, насамперед, економічною сутністю даного строкового контракту. Оскільки форвард не є стандартизованим документом, то умови здійснення операцій з ним на практиці варіюються. Тому науковці не вважають доречним виділяти будь-які класифікаційні ознаки та види форварду.

Проте, проф. Л.О Примостка [18, с. 51] та О.Ю. Смолянська [22, с. 239] пропонують класифікувати форвард наступним чином:

1. Форвардний контракт за відсотковими ставками (FRA) – це двостороння угода, в якій фіксується відсоткова ставка та інші умови проведення операцій залучення або розміщення грошових коштів на визначену дату в майбутньому. Однією із сторін такої угоди є учасник ринку, який бажає захиститися від підвищення відсоткових ставок і хоче купити FRA (покупець). Іншим контрагентом є учасник, який прагне уникнути ризику, пов'язаного із зниженням ставок, і продає FRA (продавець). Форвардні контракти за процентними ставками укладаються як на міжбанківському ринку, так і між кредитними установами (банками) та їх клієнтами.

2. Форвардний валютний контракт (FXA) – це угода між двома контрагентами про фіксацію валютного курсу за операцією купівлі-продажу обумовленої суми валютних коштів на визначену дату в майбутньому. Згідно з форвардним валютним контрактом одна сторона бере на себе зобов'язання здійснити поставку визначеної кількості валютних коштів за узгодженим у контракті курсом на вказану дату, а інша сторона – зобов'язання прийняти цю поставку і виплатити відповідну суму коштів в іншій валюті. Суми контрактів і тривалість форвардного періоду за форвардними валютними контрактами можуть бути довільними і визначаються в угоді за домовленістю сторін, відповідаючи їх потребам. Угодами FXA передбачається фіксація всіх умов, у тому числі й форвардного валютного курсу, у момент підписання контракту. Щоб не втратити значних коштів на форварді, учасникам бажано мати прогноз зміни валютних курсів і враховувати вплив відповідних чинників на процес формування форвардних валютних курсів.

3. Форвардний контракт за цінними паперами. Автори не наводять коментарів щодо цього деривативу, мотивуючи це тим, що в останнє десятиліття поширення набули останні два види форвардних контрактів.

Позиції науковців щодо видів форварду в цілому не відрізняються. Недоліком запропонованої класифікації форварду є відсутність характеристики форвардного контракту за цінними паперами та невиділення класифікаційної ознаки.

На основі вивчення питання класифікації форварду вважаємо, що необхідним моментом її удосконалення є виділення класифікаційної ознаки. На нашу думку, вищезазначені види форварду можна виділяти за предметом контракту. З метою полегшення розуміння пропонуємо спростити назви видів форвардів наступним чином: “форвард за валютою” на “валютний”, “форвард за відсотковими ставками” на “відсотковий”, “форвард за цінними паперами” на “фондовий”. Отже, класифікація форварду матиме такий вигляд (рис. 1).

Рис. 1. Удосконалення класифікації форварду.

Ф'ючерс. Згідно зі ст. 1.5.2. Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [5], ф'ючерсний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Класифікація ф'ючерсу, так само як і форварду, на законодавчому рівні не закріплена. Проте з тексту Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [17] можна зробити висновок, що ф'ючерси поділяються на два види: 1) з поставкою та 2) без поставки базового активу.

Що стосується надання наукового обґрунтування класифікації ф'ючерсу, то над цим питанням працювала більша кількість дослідників, ніж над класифікацією форварду, зокрема проф. Л.О. Примостка, О.Ю. Смолянська, Т.А. Батяєва, І.І. Столяров, Я.С. Мелкумов, Гох Лео, Д.В. Митропан, С.В. Єкимов, Н.Є. Білінська, тому мають місце деякі суперечності у запропонованих видах строкового контракту.

Ідентичною є класифікація дослідників Л.О. Примостки та О.Ю. Смолянської. На їх думку, ф'ючерсний контракт може бути наступних видів:

– *ф'ючерсний контракт на іноземну валюту* – це угода між продавцем (покупцем) та кліринговою палатою ф'ючерсної біржі про продаж (купівлю) стандартної суми однієї валюти за іншу за узгодженим валютним курсом на конкретну дату в майбутньому. Сутність ф'ючерсного валютного контракту полягає в тому, щоб зафіксувати в момент укладення угоди валютний курс, за яким відбудеться операція обміну валют у майбутньому.

– *ф'ючерний контракт за відсотковими ставками* – це угода між продавцем або покупцем, з одного боку, та кліринговою палатою ф'ючерсної біржі, з іншого, про поставку чи прийняття на депозит стандартної суми грошових коштів під визначену відсоткову ставку на конкретну дату в майбутньому. Укладення ф'ючерної угоди за відсотковими ставками означає, що продавець бере на себе зобов'язання вкласти депозит стандартної суми під відсоткову ставку, що фіксується в момент продажу контракту. Покупець ф'ючерного відсоткового контракту зобов'язується прийняти депозит на аналогічних умовах.

– *ф'ючерний контракт за цінними паперами*. Щодо цього контракту ситуація є аналогічною, що й по відношенню до форвардного за цінними паперами.

На думку Т.А. Батяєвої та І.І. Столярова, ф'ючерсні контракти поділяються на товарні та фінансові [1, с. 159]. Товарні ф'ючерси, в свою чергу, автори поділяють на наступні групи біржових товарів: 1) сільськогосподарська сировина і напівфабрикати (зерно, худоба, м'ясо тощо); 2) ліс і пиломатеріали; 3) кольорові та дорогоцінні метали; 4) нафтогазова сировина (нафта, газ тощо).

Фінансові ф'ючерси дослідники поділили на наступні групи:

– валютні ф'ючерси – ф'ючерсні контракти купівлі-продажу будь-якої валюти, тобто стандартний біржовий договір купівлі-продажу конвертованої валюти у визначений строк в майбутньому за курсом, встановленим в момент укладання договору.

– фондові ф'ючерси – це ф'ючерсні контракти купівлі-продажу акцій.

– процентні ф'ючерси – ф'ючерсні контракти на зміну процентних ставок і купівлю-продаж довгострокових облігацій. Дана група ф'ючерсів включає ф'ючерси на зміну процентних ставок, а також короткострокові та довгострокові процентні ф'ючерси.

– індексні ф'ючерси – це біржовий договір купівлі-продажу фондового індексу в конкретний день в майбутньому за ціною, встановленою в момент укладання контракту.

Дослідники А.А. Пересада, Ю.М. Коваленко дотримуються такої ж думки, проте не деталізують види товарних ф'ючерсів.

На нашу думку, запропонована дослідниками Т.А. Батяєвою та І.І. Столяровим класифікація ф'ючерсу є більш повною та зрозумілішою, ніж дослідників Л.О. Примостки та О.Ю. Смолянської, тому вважаємо за доцільне взяти за основу саме її.

Питанням класифікації ф'ючерсу також займалися науковці Д.В. Митропан та С.В. Єкимов. Вказані дослідники, так як і Т.А. Батяєва та І.І. Столяров, розрізняють два основних види ф'ючерсних контрактів: товарні та фінансові.

В складі фінансових ф'ючерсів автори виділили валютні, процентні та індексні [12, с. 74, 76]. Як видно, дослідники Д.В. Митропан та С.В. Єкимов запропонували схожу класифікацію, але дещо вужчу.

Науковець Я.С. Мелкумов виділив також фінансові, процентні та індексні ф'ючерси. Процентні ф'ючерси поділив на короткострокові та довгострокові [10, с. 146]. На нашу думку, дана класифікація є вузькою.

Таким чином, загальні підходи до класифікації ф'ючерсу можна представити в наступній схемі (рис. 2)

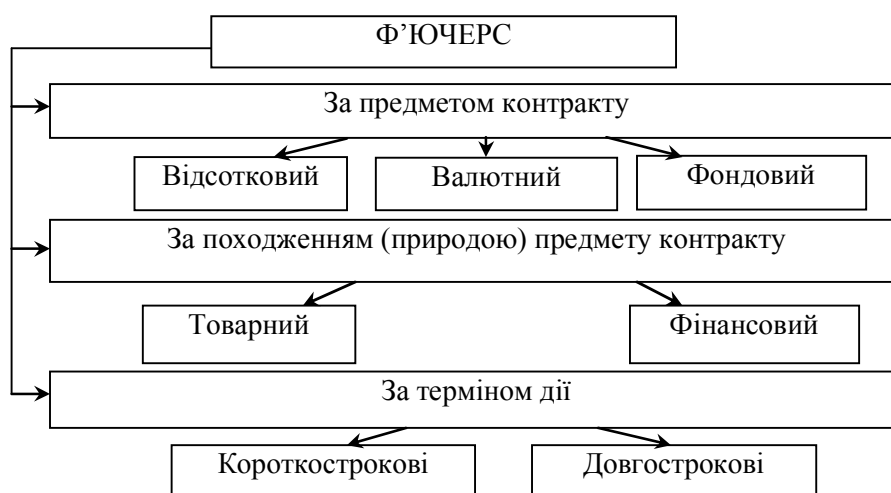

Рис. 2. Загальні підходи до класифікації ф'ючерсу.

На нашу думку, таке спрощення класифікації призведе до уникнення міжвидового дублювання. Для бухгалтерського обліку подібне спрощення призведе до зменшення аналітичних рахунків та полегшить, в свою чергу, методику відображення ф'ючерсів у бухгалтерському обліку.

Опціон. Відповідно до ст. 1.5.3. Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [5], опціон – стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

На законодавчому рівні класифікація опціону відсутня. Проте, у 2000 році у проекті Закону України “Про похідні цінні папери” [21] зроблена спроба виділити види опціонів. Так, у ст. 9 зазначається, що в Україні можуть випускатися опціони на купівлю, на продаж, з поставкою базового активу, без поставки базового активу, фондовий варант. Натомість у проекті Закону України “Про похідні (деривативи)” [20] у ст. 8 виділяється вже лише два види опціону: опціон на купівлю (“колл”) та опціон на продаж (“пут”).

Питання класифікації опціону досліджували такі вчені як Л.О. Примостка, О.Ю. Смолянська, В.М. Шелудько, Т.А. Батяєва, І.І. Столяров, Я.С. Мелкумов, Гох Лео, Д.Д. Швагер.

Дослідники В.М. Шелудько, Т.А. Батяєва, І.І. Столяров, Я.С. Мелкумов виділяють наступні види опціонів:

– біржові – це дериватив, згідно з яким на біржовому ринку одна сторона контракту (покупець опціону) має право, але не зобов'язання, купити чи продати фіксовану кількість відповідних базових активів за стандартизованими вимогами щодо характеристик базового активу, термінів і умов виконання за ціною, зафіксованою на момент укладення угоди [23, с. 137];

– позабіржові – деривативи, ринок яких формується банками-дилерами, які, як правило, є стороною кожного небіржового опціону [10, с. 160].

Проте недоліком є те, що дослідники не запропонували класифікаційної ознаки. Ми вважаємо, що дані види опціону можна виділяти за ознакою форми організації торгівлі.

Також проф. Л.О. Примостка, В.М. Шелудько, Т.А. Батяєва, І.І. Столяров, Я.С. Мелкумов виділяють американський та європейський опціон. Суперечливі питання щодо цих видів виникають у зв'язку з класифікаційними ознаками. Професор Л.О. Примостка вважає, що дані види доцільно виділяти за умовами виконання [18, с. 44], Т.А. Батяєва, І.І. Столяров [1, с. 161], Я.С. Мелкумов [10, с. 156] – за строками виконання, В.М. Шелудько [22, с. 136] взагалі не пропонує жодної ознаки. Для того, щоб зрозуміти, яка з класифікаційних ознак є прийнятнішою, з'ясуємо їх сутність: американський опціон може бути здійснений у будь-який день протягом зазначеного періоду, а у європейському фіксується конкретна дата його виконання.

Професор Л.О. Примостка та Я.С. Мелкумов наголошують, що назви видів не залежать від географічного місця укладання угоди. У міжнародній практиці більшого поширення набули опціони американського типу як гнучкіші й зручніші для покупців.

На нашу думку, зазначені види опціонів слід виділяти за строками, а не умовами виконання. Адже їх сутність пов'язана саме з періодом або датою реалізації угоди.

Також більшість авторів, які займалися дослідженням класифікації опціону, виділяють наступні види:

1) Call (опціон купівлі) – надає право купити обумовлену кількість базових інструментів у визначені терміни за ціною виконання або відмовитися від купівлі і захищає покупця від підвищення цін;

2) Put (опціон продажу) – надає право покупцеві опціону продати обумовлену в контракті кількість базових інструментів у визначені терміни за ціною виконання або відмовитися від продажу.

Щодо сутності вказаних видів у дослідників єдиний погляд, а стосовно ознак класифікації прослідковується деяка неузгодженість. На нашу думку, найбільш прийнятною ознакою можна вважати придбання права купівлі-продажу.

Дослідник Гох Лео виділяє ще один вид опціонів – подвійний [4, с. 226]. Це комбінація опціонів “пут” і “кол” на одні й ті самі цінні папери з однаковими цінами виконання і строками, але з подвійною премією. Виконання одного опціону означає, що інший залишається невиконаним.

Також Л.О. Примостка, О.Ю. Смолянська, Т.А. Батяєва, І.І. Столяров вважають за необхідне виділяти наступні види опціонів:

– “Cap” – двостороння угода, яка надає право покупцеві опціону на одержання компенсації в разі перевищення ринкової ставки над попередньо зафіксованим рівнем відсоткової ставки в розрахунку на умовну суму протягом певного періоду в майбутньому. Він використовується для захисту позичальника, який бере кредит під плаваючу ставку, від підвищення рівня ринкових ставок за кредитом. Розрахунки за кепом здійснюються не одноразово в момент виконання опціону, а багаторазово через певні інтервали часу.

– “Floor” – це угода, яка надає право її покупцеві одержати компенсацію у разі зменшення ринкових ставок нижче за попередньо обумовлену відсоткову ставку в розрахунку на певну суму протягом деякого періоду в майбутньому. Угода призначена для захисту інвестора від ймовірного зниження його доходів. Встановлення мінімальної ставки для активів інвестора в умовах плаваючих ставок захищає від зниження доходів унаслідок несприятливого руху ринкових відсоткових ставок, але водночас дозволяє одержати переваги від загального підвищення ставок. Угода страхує покупця опціону від відсоткового ризику, що його бере на себе продавець опціону, одержуючи за це опціонну премію. Переваги та недоліки угоди для покупця залежать від чинників: прийнятої системи оподаткування, методики обчислення витрат і прибутків, характеру і напрямів використання банківського кредиту тощо.

– “Collar” – це угода, яка передбачає одночасну купівлю кеп і продаж флор і застосовується з метою захисту позичальника в умовах плаваючих відсоткових ставок від їх підвищення за вартістю нижчою, ніж вартість звичайного кеп. Угода може супроводжуватися реальною операцією надання кредиту або бути відокремленою від кредитування, але в обох випадках сторони домовляються лише про обмін різницями відсоткових ставок.

Зазначені види дослідники проф. Л.О. Примостка та О.Ю. Смолянська виділяють за відсотковими ставками, а дослідники Т.А. Батяєва та І.І. Столяров не пропонують жодної класифікаційної ознаки.

Важливим аспектом є виділення вченими Т.А. Батяєвою та І.І. Столяровим класифікації за активом, взятим за основу контракту наступних опціонів: товарні, валютні, процентні, індексні, на акції.

Як і попередні дослідники, Я.С. Мелкумов також пропонує розрізняти опціони на індекс та валютні. Індексні опціони укладаються на фондові індекси. Валютні опціони – це опціонні угоди, в основі яких лежить зміна курсів вільно конвертованих валют стосовно національної валюти. Ціною виконання є курс валюти, а премія встановлюється в розрахунку на одиницю валюти. Автор також виділяє опціон на ф'ючерсний контракт. В якості предмета опціонного контракту виступають ф'ючерсні контракти. Контракти переважно є американськими, тобто можуть виконуватися в будь-який час його дії [10, с. 160].

Дослідник Я.С. Мелкумов також виділяє ще два види опціонів – варанти та райти. На його думку варанти – похідний фінансовий інструмент (фінансовий документ), що дає право купувати акції компанії, яка його випустила, за встановленою ціною в обумовлений строк. На розвинутих фінансових ринках строкових контрактів варанти за своїм функціональним призначенням є опціонами кол, випущеними компанією на свої акції. Строк обороту опціонів складає декілька років. Випускаються також безстрокові варанти. Частіше варанти виконуються до дати закінчення строку, як американські опціони. Їх використовують при створенні підприємства як компенсацію особам, які підписалися на випущені цінні папери. Райти, або права, також є опціонами кол, випущеними підприємством на свої акції. Вони дають акціонерам привілейовані права придбання простих акцій нової емісії до їх публічного розміщення. Кожна випущена в оборот акція дає одне право. Відмінність райтів від варантів полягає в тому, що вони мають значно менший строк обороту (від двох до десяти тижнів з моменту емісії). Ціна їх виконання нижча ринкового курсу акцій [10, с. 161-162].

На основі проведеного дослідження можна сказати, що опціони характеризуються значною варіативністю. З метою систематизації та удосконалення класифікації опціонів пропонуємо наступне (рис. 3).

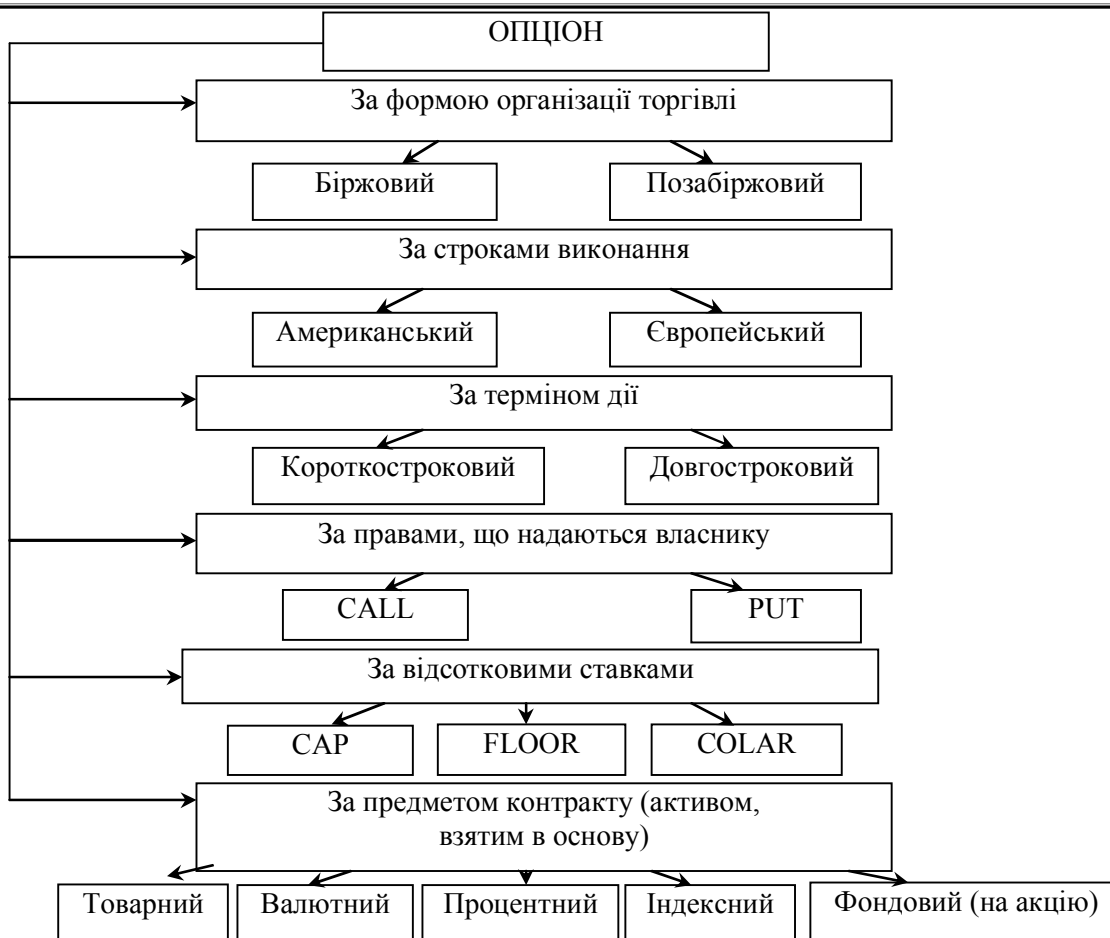

Рис. 3. Систематизація класифікації опціону.

Таким чином, за допомогою даної схеми можливо усунути міжвидові повтори та спростити класифікацію опціонів.

Своп. На законодавчому рівні визначення свопу відсутнє, так як і єдина класифікація. В Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок” [10] в ст. 1 у визначенні фінансових інструментів зазначається, що свопи бувають відсоткові, курсові чи індексні в залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу чи фондового індексу. Проте визначення видів свопу не надається.

Натомість у Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України [8] зазначається, що:

– валютний своп – купівля-продаж однієї валюти за іншу на умовах зворотного викупу на певну дату в майбутньому за визначеним курсом;

– процентний своп – обмін процентними платежами, які розраховані за різними ставками, але виходячи з однієї умовної суми протягом строку дії контракту за яким, як правило, один процентний платіж розраховується за фіксованою ставкою, інший – за плаваючою.

Визначення індексного свопу в законодавчій базі України не знайдено.

Згідно ж Методичних рекомендацій з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [11] своп поділяється на два види: своп процентної ставки та валютний своп.

Своп процентної ставки – це контрактна угода між двома сторонами, відомим як учасники свопу, про обмін потоками грошових коштів, які розраховані за різними ставками, але виходячи з однієї суми, відомої як умовні сума. Як правило, один потік коштів розраховується за фіксованою ставкою, а інший – за плаваючою ставкою.

Валютний своп – це одночасне укладання спот та протилежної форвардної угоди. Іноземна валюта, придбана згідно з угодою спот, знову продається після закінчення певного проміжку часу, і, відповідно, валюта, що продається згідно з угодою спот, після закінчення певного проміжку часу купується знову. Обидві угоди укладаються з одним і тим самим партнером, при цьому курси, дати валютування та способи платежу встановлюються в момент укладання угоди.

З наукового підходу під свопом мається на увазі договір, за яким сторони погоджуються здійснювати обмін певного активу на інший протягом певного строку на погоджених умовах [14].

Класифікацією свопу займалася такі дослідники: проф. Л.О. Примостка, О.Ю. Смолянська, Т.А. Батієва, І.І. Столяров, Я.С. Мелкумов, Гох Лео та інші. Проте лише Т.А. Батяєва та І.І. Столяров виділили класифікаційну ознаку – вид базового активу, на який укладається своп [1, с. 164]. Таким чином, вони виділили процентні, товарні, валютні та індексні свопи, що передбачають обмін активами з фіксованою ставкою процента на актив, доходність якого залежить від погодженого фондового індексу. Натомість Гох Лео окремо виділяє лише товарні свопи [4, с. 211]. Інші автори не пропонують класифікаційних ознак та виділяють більшу або меншу кількість видів свопів відносно запропонованих дослідниками Т.А. Батяєвою та І.І. Столяровим. Дослідник Я.С. Мелкумов виділяє такі ж види свопів, що й Т.А. Батяєва та І.І. Столяров, окрім товарного свопу [10, с. 164].

Цікавим є підхід до класифікації проф. Л.О. Примостки та О.Ю. Смолянської.

Проф. Л.О. Примостка запропонувала класифікувати своп на:

1) Відсотковий – це угода між двома контрагентами про обмін відсотковими платежами в розрахунку на визначену суму з метою встановлення нижчих витрат запозичення. Зміст відсоткових свопів полягає в тому, що позичальник з нижчим кредитним рейтингом одержує довгостроковий кредит за фіксованою відсотковою ставкою, яка значно нижча за ту, котру він міг би отримати на ринку самостійно, не укладаючи угоди своп. Автор розрізняє два види відсоткових свопів:

– прості або ванільні – свопи, які передбачають обмін фіксованої відсоткової ставки на плаваючу чи плаваючої ставки на фіксовану;

– базисні – плаваюча ставка обмінюється на плаваючу, але розраховану на основі іншої базової ставки.

2) Валютний – обмін процентних платежів та номіналу в одній валюті на процентні платежі та номінал в іншій валюті;

3) Комбінований – валютний і відсотковий свопи поєднані в одній операції [19, с. 21,51].

Схожим є підхід О.Ю. Смолянської, яка запропонувала додати до класифікації свопу за проф. Л.О. Примостокою ще четвертий вид деривативу – свопціон. На думку дослідника, він надає право одному чи обом учасникам вносити до контракту деякі зміни або нові умови протягом періоду його дії [22, с. 266].

На думку А.А. Пересади та Ю.М. Коваленко, основними типами свопів є “ванільний” своп та своп “з начинкою”. “Ванільні” свопи є найпростішими і можуть бути відсотковими (прості і базисні), валютними, свопами акцій, товарними і кредитними (своп кредитного дефолту, своп загальної суми доходів) [16, с. 282]. Свопи “з начинкою” можуть бути амортизованими, нагромаджувальними, сезонними, форвардними, продовжуваними тощо [16, с. 286]

Отже, дослідження класифікації свопу показало, що основні його види виділяє переважна кількість авторів, тому вважаємо необхідним об’єднати всі свопи під однією класифікаційною ознакою – за предметом контракту (рис. 7).

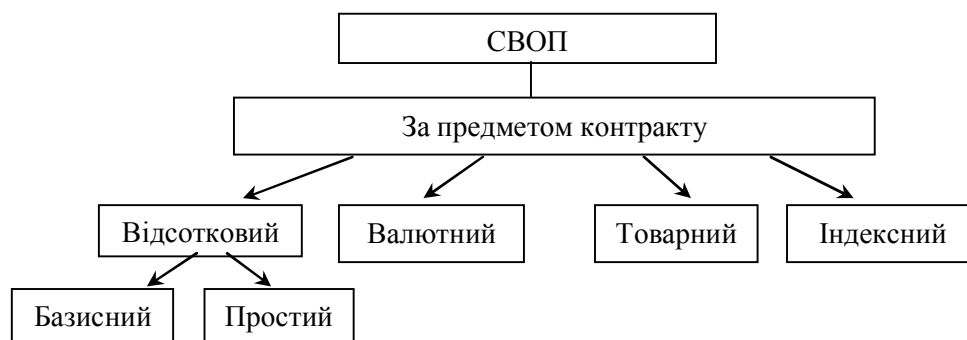

Рис. 7. Класифікації свопу.

Щодо зарубіжного досвіду, то в Росії своп поділяють на процентний та валютний, проте будь-яка законодавча регламентація здійснення операцій з ними відсутня, так само як і в Україні. Проте російські науковці до даної класифікації додають наступні види свопу:

– своп активів (обмін фінансовими активами з метою створення синтетичного активу, який би приніс більш високу доходність);

– товарні свопи (обмін фіксованих платежів на плаваючі, величина яких прив’язана до ціни певного товару).

– опціонний своп (є опціоном на своп, зазвичай європейським).

Всі інші види свопу, які виникають внаслідок домовленості між сторонами про зручний їх порядок обміну, є модифікаціями. До цих модифікацій належать, зокрема, індексні, базисні, зростаючі, форвардні, кругові та інші види свопів.

В американському праві свопи класифікуються трохи по-іншому. Так, залежно від майна, на користь якого укладається угода, своп поділяють на процентний (interest rate swap), валютний (currency swap), товарний (commodity swap) та своп на цінні папери (equity swap). Це, на думку К.В. Іванової, пояснюється тим, що законодавством США для вказаних видів майна встановлено різний правовий режим [7]. Інші види свопу не виключаються і навіть заохочуються до застосування в господарській діяльності суб'єктами господарювання, проте вони не вважаються окремими видами свопу, а лише модифікацією законодавчо закріплених і, відповідно, регулюються й обліковуються у більшості випадків так само, як і базові види свопу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, до складових похідних фінансових інструментів слід відносити форварди, ф'ючерси, опціони та свопи та обліковувати їх у складі фінансових інструментів, а не цінних паперів. Існуюча класифікація складових деривативів різноманітна. Деякі науковці пропонують класифікувати складові деривативів знову ж таки на складові, що видається нам недоцільним та нелогічним. На нашу думку, доцільніше складові деривативів поділяти за певними ознаками на види. Форвард ми пропонуємо класифікувати за предметом контракту на валютний, відсотковий та фондовий. Ф'ючерс, на нашу думку, доцільно поділяти за предметом контракту на відсотковий, валютний, фондовий; за походженням (природою) предмету контракту на товарний та фінансовий; за терміном дії на короткостроковий та довгостроковий. Опціон ми пропонуємо класифікувати за формою організації торгівлі на біржовий та позабіржовий; за строками виконання на американський та європейський; за терміном дії на короткостроковий та довгостроковий; за правами, що надаються власнику на кол і пут; за відсотковими ставками на кап, флор, колар; за предметом контракту на товарний, валютний, процентний, індексний та фондовий. Щодо свопу, то ми погоджуємося з класифікацією за предметом контракту на відсотковий, валютний, товарний та індексний. Усі інші види вважаємо модифікаціями основних. На нашу думку, запропоноване нами спрощення класифікації призведе до уникнення міжвидового дублювання. Для бухгалтерського обліку подібне спрощення призведе до зменшення аналітичних рахунків та полегшить, в свою чергу, методику бухгалтерського обліку похідних цінних паперів.

У зв'язку з цим, перспективи подальших досліджень вбачаємо у гармонізації законодавства та удосконаленні методики обліку визначених складових відповідно до їх внутрішньої класифікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Батяева Т.А., Столяров И.И.* Рынок ценных бумаг: Учеб. Пособие. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 304 с.
2. *Білінська Н.Є.* Похідні фінансові інструменти: призначення, класифікація та визнання в системі бухгалтерського та податкового обліку // Наукові праці Кіровоградського державного технологічного університету: Економічні науки. – 2004. – Випуск 5, частина II. – С. 78 – 83.
3. *Вишняк І.Є.* Похідні фінансові інструменти в стратегічних рішеннях компанії // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2005. – № 97. – С. 58 – 64.
4. *Гох Лео.* Як насправді працює фондовий ринок: секретне керівництво для інвестора-“партизана” / Пер. з англ. За наук. ред. Є.О. Єршова. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 368 с.
5. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР.
6. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” № 3480-IV від 23.02.2006 року.
7. *Іванова К.В.* Своп [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://iev.by.ru/swap.html> – Заголовок з екрану.
8. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України від 31.08.07 № 309.
9. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні № 368 від 28.08.01.
10. *Мелкумов Я.С.* Рынок ценных бумаг: Учеб пособие. – М.: ИД “Камерон”. 2006. – 248 с.
11. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” від 15.03.04 № 104.
12. *Митропан Д.В., Єкимов С.В.* Финансовый фьючерс – результат развития срочных рынков // Міжвузівський збірник наукових праць. Економіка: проблеми теорії і практики. Випуск 21. Дніпропетровськ, 2000. – с. 74 – 79.
13. МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”.
14. *Нікіфоров А.* Процентний своп. Його перспективи в Україні як банківського інструмента [Електронний ресурс] // Юридична газета. – 2008. – № 13 (148) від 08 квітня 2008 року. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/article/1543/> – 67к.

15. П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” від 30.11.2001 № 559.
16. Пересада А.А., Коваленко Ю.М. фінансові інвестиції: Підручник. – К.: КНЕУ, 2006. – 728 с.
17. Пискулов Д.Ю. Производные инструменты: вопросы классификации и регулирования [Электронный ресурс] // Международные банковские операции. – 2005. – № 4. – Режим доступа: http://micex.ru/off-line/futures_docs_conf_14092005_derivativa.pdf – Заглавие с экрана.
18. Примостка Л. Фінансові інструменти та фінансові ризики: сутність, класифікація, аналіз // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 4. – С. 49 – 54.
19. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
20. Проект Закону України “Про похідні (деривативи)” від 20.07.2007. № 4019.
21. Проект Закону України “Про похідні цінні папери” від 02.03.2000 № 3201.
22. Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 384 с.
23. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – 535 с.